

Kültürel Farklılıkları Barındıran Bir Kentin Sosyo-Kültürel Yapısına İlişkin Öğretmen Görüşleri: Mardin İli Örneği¹

Dr. Seyfettin ARSLAN

Dicle Üniversitesi Z.G. Eğitim Fakültesi
seyfettin_arslan@mynet.com.tr

Özet

Öğretmenlerin buldukları sosyal-kültürel çevreyle ilgili gözlemleri birçok araştırma için önemli veriler sağlamaktadır. Öğretmenlerin içinde yaşadıkları sosyal yapıyla ilgili düşünceleri araştırılmaya değerdir. Bu yüzden farklı dil, din, etnik ve sosyal yapıya sahip Mardin iliyle ilgili öğretmenlerin görüşleri araştırmanın temel amacını oluşturmuştur. Araştırma tarama modelinde tasarlanmıştır. Amaca hizmet etmesi yönüyle; amaçlı örneklemle Mardin’de görev yapan 32 Sosyal Bilgiler öğretmeniyle yarı yapılandırılmış veri formuyla görüşme yapılmıştır. Transkript edilen bulgular betimsel analizle anlamlı hale getirilmiştir. Veriler betimsel analizle incelenmiş ve alt başlıklar altında ele alınmıştır. İki temel tema altında analiz edilen bulgular literatür çerçevesinde tartışılmıştır. Araştırmaya katılan öğretmenlerin görüşlerine bakıldığında, Mardin şehrinin farklı kültürlerin bir arada uyumlu yaşam için örnek teşkil ettiğini; “farklılıkların” birlikte yaşamasını kolaylaştıran temel etkenin, gelenek-göreneklerin yanı sıra eğitimin kaynaştırıcılığı olduğunu görmekteyiz.

Anahtar kelimeler: Kültürel Farklılık, Sosyo-Kültür, Çokkültürlülük, Eğitim.

Teacher's Perspectives on the Socio-Cultural Structure of City with a Cultural Diversity: A Case of Mardin Province

Abstract

Many research show that teachers' observation and lived-experiences on socio-cultural provides significant resources for future educators. Teachers' knowledge, skills, and experiences with social structure are also important to conduct on empirical research. In this context, the purpose of this study is to investigate teachers' opinion on different language, religious, ethnicities, and social structure in Mardin city where many people speaks different language include Arabic, Kurdish, and Assyrians that make the city a multicultural area. Data collected thought open-ended semi-structured survey questions from 32 social studies teachers for this study. An exploratory, descriptive research design was used for this study which took place in Midyat province. Two main themes revealed from this study. The findings of this study indicated that the city of Mardin is a model for multicultural harmony and coexistence of different cultures where people live side by side peacefully where also students from different cultures study all together in multicultural societies.

Keywords: Cultural Difference, Socio-Culture, Multiculturalism, Education.

GİRİŞ

Genel itibariyle incelik-kibarlık, bilgili olmak ve medeniyet anlamlarında kullanılan kültür (Aydın, 2011: 258), biyolojik özellikleri dışında insanların kuşaktan kuşağa aktardığı maddi manevi öğrenilmiş ürünlerin tümünü ifade etmektedir (Özkul, 2008: 18). Karmaşık bir değerler sistemi olarak görülen “kültür” toplumun varlıklarının gelişmesi kadar kişilik özelliklerinin de gelişmesinde önemli bir katkı sunmaktadır (Çeçen, 1996: 17). Düşüncenin de önemli bir materyali olarak görülen kültürün toplumun düşüncesinin geleceğe taşınması değerini taşımaktadır (Moles, 1983: 17). Kültürün sosyal çevre ve eğitim başta olmak üzere çeşitli kaynakları olmakla birlikte bir nesilden bir nesile

¹ Bu çalışma 2014 yılında Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü tarafından kabul edilen “Çokkültürlü Topumlarda Vatandaşlık Eğitimine Yönelik Öğretmen ve Öğrenci Düşüncelerinin İncelenmesi” başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

taşınmasında ailenin en önemli faktör olduğu üzerinde durulmaktadır (Moles, 1983: 17; Eliot, 1987: 38).

Kültürün en önemli olgularından birinin insanların aynı davranışı sürekli tekrarlamaları sonucunda biçimlenmiş oluşumlar olan davranış örüntüleri olduğu söylenmektedir. Davranış örüntülerinden başka kurumlar, roller ve etkileşim süreçleri kültürün olguları olarak sayılmaktadır (Aydın, 2011: 259). Böylece kültür, dış dünyaya bakan bireyin algılarına, bireyin algılarını yansıttığı ve tanıdığı bir kavramlar ekranı sağlama işlevi görmektedir (Moles, 1983: 15). Kültürün, maddi hayatın üretimi ve yeniden üretimi sürecinde insanın doğayı ve aynı zamanda kendisini değiştirme faaliyetinin çeşitli alanlarını birleştiren genel bir ilişki ve etkileşme düzeyi olarak kendisini gösterdiği söylenmektedir (Çubukçu, 1991: 23). Böylelikle kültürün toplumun düşünmesinde, davranışında, dönüşmesinde ve yeniden üretiminde önemli bir yere sahip olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla bireylerin sahip olduğu kültürleri tanımak veya farkında olmak başta eğitimcilerin sorumluluğu olarak bakılabilir. Çünkü kişinin kimliğinin veya kültürünün şekillenmesinde anne babasından, arkadaşlarından, sevdiklerinden ve toplumun geniş bir kısmından alacağı kabul ve saygı ile sıkı bir ilişki olduğu belirtilmektedir (Taylor, 2010: 89).

Literatürde çok kültürlülük olarak da ifade edilen ve farklı kültürlerden haberdar olmak, saygı duymak olarak bilinen bu olgunun (Parekh, 2002: 215; Fay, 2001: 16), farklılıkların bir tehdit unsurundan ziyade zenginlik kaynağı olarak anlaşılması toplumsal uyum açısından gerekli görülmektedir (Keyman, 2008: 218; Özbudun, 2008: 110). Aynı zamanda demokratik yaşamın da vazgeçilmezi olan farklılıkların ahlâksal değerini ve estetik ürününü tanımak ve onlarla diyalog kurmaktır (Touraine, 1997: 55-57). Evde veya ailede başladığı belirtilen demokratik değerlerin (Ergil, 2010: 143) eğitim yoluyla, ötekinin onuru ve hakları konusundaki duyarlılık, başkalarının iyiliği ve kamuya duyulan ilgi ve problemlerin çözümü için çabalarla olgunlaşabileceği ifade edilmektedir (Beane ve Apple, 2011: 33).

Diğer yandan modern çağda eğitimin en önemli işlevinin ve nihai hedefinin kişiliğin ortaya çıkmasını sağlamak olduğu söylenmektedir (Aydoğan, 2006: 18). Eğitimde asıl amaçlardan biri de bireylerin karmaşıklaşan toplumsal ihtiyaçları ve diğer gelişmeler esas alınarak, onlarla baş edebilecekleri belli kabiliyetleri, davranışları ve iç dünyalarını geliştirmek olduğu vurgulanmaktadır (Smith, 1985: 28; Tozlu, 1997: 97). Bunun yanı sıra eğitim, toplum hayatında oluşan, gelişen ve değişen bir yapıda olduğu için, içinde bulunduğu toplumu ve şartlarını dikkate almadan onu ele almaya çalışan teorisyenlerin, uzmanların yanıldıkları/yanılacağı ifade edilmektedir (Tozlu, 1997: 80). Aynı şekilde okulun içinde bulunduğu toplumdan ve bu toplumun sorunlarından ayrı bir şekilde değerlendirilmesinin çağdaş eğitim sitemlerine aykırı olduğu vurgulanmaktadır (Varış, 1981: 17). Çünkü yaşadığımız toplum veya kültürel grubun yaşam biçiminden etkilendiğimiz için dikkatimizi belli konulara çeviririz. Öğrenme ve gözlemlerimizde toplum ve kültürümüzün sınır ve yönüne göre hareket ettiğimiz (Dewey, 1996: 18) söylenerek bireyin ve toplumun gelişimi için desteklenmesi gereken bir anlayış olarak sunulmaktadır.

Dolayısıyla öğrencilerin hem bireysel özellikleri hem de sosyo-kültürel özellikleri dikkate alınarak yapılan eğitimin daha başarılı olacağı söylenebilir. Bu doğrultuda eğitim verilen yörenin sosyal ve kültürel özelliklerinin farkına varan öğretmenlerin de hedefleri kazandırmada daha etkili olabileceği düşünülmektedir. Bundan dolayı Mardin ilimizde yaşayan öğretmenlerin tecrübe ve gözlemleriyle oluşan şehrin mevcut sosyal ve kültürel yapısıyla ilgili düşüncelerini öğrenmek araştırmanın amacını oluşturmuştur.

Öğretmen görüşlerine dayanarak aşağıdaki alt amaçlar belirlenmiştir;

a. Sosyal Bilgiler Öğretmenlerine göre Mardin'in kültürel yapısı nasıl tanımlanabilir?

b. Sosyal Bilgiler Öğretmenlerine göre çok kültürlü yaşamın kaynakları nelerdir? Ve bunda eğitimin rolü nedir?

YÖNTEM

Araştırma Modeli

Bu araştırma tarama modelinde desenlenmiştir. Tarama modeli, geçmişte ya da halen var olan bir durumu var olduğu biçimiyle betimlemeyi amaçlamıştır. Bu yöntemde birey ya da kurumlar kendi koşulları içerisinde ve var olduğu gibi tanımlanmaya çalışılır, herhangi bir şekilde değiştirme ve etkileme çabası gösterilmez (Karasar, 2005: 77).

Katılımcılar

Çalışmanın katılımcı grubunu, Mardin ili merkez ve ilçesindeki ortaokullarda görev yapan sosyal bilgiler öğretmenleri oluşturmuştur. Araştırma örnekleminin belirlenmesinde amaçlı örnekleme yöntemi seçilmiştir. Olasılığa dayalı olmayan tekniklerden biri olan amaçlı örnekleme; araştırmacılar, örnekleri kendi düşünce ve yargılarına göre tek tek belirlerler. Bu şekilde araştırmacının problemine paralel olarak belirlenen ihtiyaçlara uygun örnekler toplarlar (Cohen ve Manion, 1998: 159). Araştırmacı, araştırmacının amacına uygun olduğu kanısına vardığı herhangi bir örnekleme, yine temsil gücü en yüksek veya diğer örneklemlere göre daha yüksek temsil gücü olduğu yargısına uyan bir yeri, grubu veya nesneyi tercih etmektedir (Monette, Sullivan ve DeJong, 1990: 44-46). Katılımcıların genel özelliklerine bakıldığında ise 24-38 yaş aralığında, 2-17 yıl arası mesleki deneyime sahip, Mardin, Samsun, İstanbul, Amasya gibi çeşitli şehirlerde büyümüş, 19'u erkek 13'ü kadın toplam 32 öğretmenden oluşmaktadır.

Veri Toplama Araçları

Veri toplama süreci 2012-2013 eğitim-öğretim yılının bahar döneminde gerçekleştirilmiştir. Bu araştırmada ilk olarak alan yazı taraması yapılarak yerli ve yabancı kaynaklardan yararlanılmıştır; ayrıca, konu alanındaki uzmanların görüşleri de alınarak araştırmacının kuramsal yönü oluşturulmaya çalışılmıştır. Araştırma verilerinin toplanmasında nitel (yarı yapılandırılmış görüşme formu) veri toplama aracı kullanılmıştır. Öğretmenlerin görüşlerini belirlemek için hazırlanan görüşme formu için gerekli alan yazı taraması yapıldıktan sonra açık uçlu sorular hazırlanmıştır. Açık uçlu sorular daha çok kentte yaşayan birey ve toplumların sosyal ve kültürel özellikleriyle ilgili olmuştur. Yarı yapılandırılmış görüşme formunda, açık uçlu soruların yanı sıra öğretmenlerin genel olarak demografik bilgilerini içeren olgusal sorular da yer almıştır.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırmada, öğretmen görüşlerini toplamak için hazırlanan görüşme formu veri toplama aracı olarak kullanılmıştır. Böylelikle öğretmen görüşlerini ortaya çıkarmak için hazırlanan görüşme formu, Mardin ilinde görev yapan 35 ortaokul Sosyal Bilgiler dersi öğretmenlerine araştırmacı tarafından uygulanmıştır. Katılımcı öğretmenlerle önceden görüşülüp mülakat için yer ve zaman belirlenmiştir. Görüşme ortamının ses, ışık gibi fiziki durumunun yanı sıra katılımcı ve araştırmacının soruları ve cevapları rahat ifade edebilecekleri uygunlukta olmasına dikkat edilmiştir. Ayrıca görüşmeye katılan öğretmenlerin yaş, cinsiyet, doğum yeri ve kıdem gibi temel kişisel özellikleri bakımından farklılık göstermeleri göz önünde bulundurulmuştur. Görüşme gerçekleştirilen bazı öğretmenlerle yeterli diyalog kurulamaması, kayıt cihazındaki anlık arızalar gibi nedenlerden dolayı üç öğretmenin görüşmesi değerlendirmeye alınmazken, geri kalan 32 katılımcıdan elde edilen veriler değerlendirmeye uygun ve yeterli görülmüştür. Değerlendirmeye alınan katılımcılarla yapılan görüşme kayıtları ilk önce ayrı ayrı her bir katılımcının görüşmesi transkript edilerek yazıya geçirilmiştir. Transkript edilen bulgular betimsel analizle anlamlı hale getirilmiştir. Verilerin betimsel analizi önceden yapılan alan yazı incelemeleri ve uzman görüşleri doğrultusunda alt başlıklar altında ele alınmıştır.

BULGULAR

Araştırmaya katılan 32 sosyal bilgiler öğretmeni ile yapılan görüşme sonucunda ortaya çıkan veriler iki alt başlık altında derlenip tasnif edilmiştir. Bu başlıklar altında katılımcıların önemli bazı bireysel görüşleri dile getirildikten sonra tüm katılımcıların ortak görüşleri belirlenmeye çalışılmıştır.

Kültürel Yapı

Türkiye’de farklı dil, din ve etnik gruba ev sahipliği yapan Mardin ili çok kültürlü araştırmalar için önemli bir yerleşim yeridir. Bunun yanında toplumun birer rehberi olarak öğretmenlerin bu kentin kültürel özelliği hakkındaki görüşleri kendi tecrübeleri ışığında aksettirmelerinin çalışma açısından iyi bir sonuç doğurduğu düşünülmektedir. Bununla ilgili olarak kültürel değerleri öğrencilere aktarmada en etkili derslerin başında gelen Sosyal Bilgiler dersi öğretmenleriyle yapılan görüşmeler sonucunda Mardin kentinin birçok kültürü barındırması bakımından zengin bir kültüre sahip olduğu görüşünün ön plana çıktığı tespit edilmiştir.

Araştırmaya katılan Mardin doğumlu ve 6 yıllık mesleki deneyime sahip erkek katılımcı (12), Mardin’in kültürel özellikleriyle ilgili şu görüşleri ifade etmiştir:

Mardin biraz kültürel olarak bizim ülkenin genel kültür yapısından daha farklı bir yapıya sahip... hem çok kültürlü olması hem de Arap ve Kürt kültürünün baskın olması burayı diğer şehirlerden ayırıyor... bunun da şey olarak sorarsanız hem artısı hem de noksanı olduğunu söyleyebilirim... çocuklara farklı düşünme bir şeyi birçok açıdan yorumlayabilmeyi daha farklı anlamlar getirebilme imkanı sağlarken biraz da bir şeyleri anlamada zorluk getiriyor bir şeyi başarmada biraz daha çaba gerektiriyor... hem alt altyapıdan hem çok kültürlülüğün getirmiş olduğu bir zorluk bunun sebebi olarak gösterilebilir...

Buradaki ifadesinde katılımcı (12) Mardin’in kültürel yapı olarak Türkiye’den farklı olduğunu ve Arap ve Kürt nüfusunun ağırlıkta olduğunu söylemektedir. Ayrıca bu durumun çocuklar/öğrenciler için farklı yorumlar yapmalarına katkı sağlamasına rağmen belli zorlukları da barındırdığına değinmektedir.

İstanbul doğumlu Mardin kökenli başka bir erkek katılımcı (11) ise Mardin’in sosyal-kültürel ve siyasi yapısıyla ilgili olarak farklı bir noktaya değinmektedir:

Şimdi ben 9 yıldır Mardin’deyim bunun altı yılı ilçe ve köylerinde geçti son üç yıldır merkezdeyim... hani Mardin’in şöyle bir özelliği var çok kültürlü kozmopolit bir yapıda farklı dinler farklı diller mevcut... şimdi Mardin öyle bir şey ki hani mozaik derler ya mozaığın mozaığı diyebilirim mesela bir etnik yapının bile farklı ilçelerdeki kültürü işte siyasi yapısı olaylara bakışı bile çok çok farklı olabiliyor bırakalım etnik yapıları tek bir yapının bile farklı ilçelerde farklı ortamlara göre çok farklıdır... mesela daha önce dağ köylerinde çalıştım oradakilerin sosyal bakış açısı ile merkezde ovada yaşayanların sosyal bakış açısı çok farklı... mesela daha önce Ömerli ilçesinde çalıştım oradaki anlayış ile merkezdeki anlayış çok çok farklı... başka herhangi bir ilde bu kadar farklılık var mı bilmiyorum ama Mardin gerçekten çok çok kültürlü bir yer... Araplar var Süryaniler var Kürtler var Türkler var hani bunların dışında biraz siyasi olacak ama bir yere yaranmaya çalışan Kürtlere veya Türklere... yani farklı bir kültürel çizgi yakalamaya çalışan bir grup var...

katılımcı burada Mardin’in kültürel olarak mozaiksel yapısına dikkat çektikten sonra; özellikle Mardin’in içinde bulunan aynı etnik veya dile sahip grupların bile siyasi ve sosyal olarak farklı olabildiklerini ifade etmektedir.

Hatay doğumlu 8 yıl mesleki tecrübeye sahip kadın katılımcı (33): *“Mozaik, karışık, her kültürden biriyle karşılaşabiliyoruz... aynı Hatay’da olduğu gibi, Hatay’da çok benziyor Mardin’e... iki yerde de*

farklı dilden farklı dinden bir karışım mevcut..." diyerek kendi doğup büyüdüğü kent olan ve aynı zamanda farklı kültürleri içinde barındıran Türkiye'nin başka bir kenti olan Hatay'la benzerliğini dile getiriyor. Yine Türkiye'nin önemli kozmopolit Şanlıurfa şehrinde doğan, 17 yıl mesleki tecrübesi olan erkek katılımcı(39) ise:

Kültürel açıdan Mardin bugün bir dünya şehri artık... kültürel çeşitlilik anlamında zengin, kültürel zenginliğin olduğu bir kent... yine bu anlamda farklı bir çok kültürün yaşadığı kaynaştığı bir kent olarak bakıyorum... burası diğer illerimize göre çok daha farklı; Kürd'üyle Arab'ıyla Hıristiyan'ıyla Ermeni'si farklı inançların farklı ırkların bir arada yaşadığı bir kent... onun için burası için bir şans bu durum...

şeklindeki ifadesiyle Mardin'in sadece Türkiye için değil Dünya düzeyinde bir öneme sahip olduğunu ifade etmeye çalışmıştır. Aynı şekilde buradaki farklı kültürlerin bir arada yaşamasının Türkiye açısından bir şans olduğunu da ifadelerine eklemektedir.

Mardin doğumlu 9 yıl tecrübeye sahip erkek katılımcı (34), farklı bir benzetmeyle kentin kültürel yapısını şöyle aktarmaktadır:

bir örnekle açıklarsak: Türkiye bir halının desenine benzetirsek her desen bir dili, dini, bir ırkı gösteriyor... aslında Mardin de Türkiye'nin küçük bir modeli... Türkiye nasıl her dinden her dilden bir her ırktan mensup insanlardan oluşuyorsa Mardin'de küçük bir örneğini temsil ediyor... Kürt'üyle Süryani'siyle Arab'ıyla ve dışarıdan gelen türküyle bir mozaği oluşturuyor...

cümlesinde hem Türkiye'nin farklı kültürlerden, 'farklı desenlerden' meydana geldiğini ifade etmektedir hem de Mardin'in bu desenlerin bir modelini oluşturduğunu ifade etmektedir. Başka bir benzetmeyi de Diyarbakır doğumlu 7 yıl mesleki deneyime sahip erkek katılımcı (58): *"Kültürel açıdan zengin olduğunu düşünüyorum... bir çok kültürün olduğu Süryanilerin Yezidilerin Kürtlerin ve Arapların yer aldığı Türkiye'nin minyatürü olarak tanımlayabiliriz..."* tanımlamasıyla yine Türkiye'nin yanı sıra kentin farklı kültürler açısından zengin olduğunu ifade etmektedir. Aynı şekilde kentin kültürel anlamda Türkiye'nin bir 'minyatür'ü olduğunu düşünmektedir.

Katılımcıların çoğu Mardin kentinin çok kültürlü bir yapıda olduğunu vurgulamakla birlikte bu çok kültürlü yapının topluma katkısını daha somut ifadelerle dile getiren katılımcılar da mevcuttur. Mesela, Muş doğumlu 12 yıl mesleki tecrübeye sahip kadın katılımcı (38), *"Kültürel açıdan zengin bir şehir... farklılıklara saygının olduğu... daha kozmopolit kentlerde olmayan saygının burada olduğunu söyleyebilirim... kimseye kültürel farklılığından dolayı farklı muamele edilmediği bir yer..."* tanımlamasıyla farklı kültürlerin bir arada yaşamasında en önemli değerlerden biri olarak 'saygı'nın mevcut olmasına vurgu yapmıştır. Herkesin burada eşit muameleye tabi olduğu vurgusu da ayrıca dile getirilmiştir. Yine başka bir erkek katılımcı (45) olan, 5 yıl mesleki tecrübeye sahip Mardin doğumlu öğretmen: *"Genelde çok kültürlü diller dinler kültürler şehri olarak biliniyor... kültürel olarak zengin olmasının yanı sıra her hangi bir kimsenin diğerinin kültürüne karışmadığı ve yıllardan beri barış içinde bu ortamda gelen bir yer burası... insanları farklı ırktan farklı kültürden diye dışlanmadığı bir ortam..."* ifadesiyle kentin çok kültürlü bir yapıya sahip olduğunu dile getirmekte; 'birinin diğerini hoş gördüğü', 'barış içinde yaşadığı', 'kimsenin dışlanmadığı' bir kent olduğunu vurgulamaktadır.

10 yıllık bir mesleki tecrübeye sahip Adana doğumlu başka bir kadın katılımcı (49) da kentin farklı bir yönüne dikkat çekerek:

Farklı milletler farklı kültürlerin olması açısından güzel bir yer... tabii ki bu kültürler birbiriyle kaynaşmış durumda iç içe girmiş durumda ve en çok hoş giden konu herkesin birbirini benimsemiş olması bir ayrımın olmaması... genelde ülkemizde azınlıklara önyargı söz konusuysen burada azınlık olan Süryanileri toplum tamamen benimsemiş durumda...

bu kentteki kültürlerin birbiriyle 'kaynaştığını' ve özellikle dikkat çeken bir durum olarak azınlık olarak tanımladığı Süryanilerin de, Türkiye'nin diğer yerlerinden daha farklı, diğer kültürlerce benimsenmiş bir şekilde kabul gördüğünü söylemektedir. 4 yıl tecrübeye sahip, Mardin doğumlu bir erkek katılımcı(52) da: *"Çok kültürlü çok dilli çok dinli deniyor zaten... bu anlamda birçok kişi tarafından birçokları tarafından örnek gösterilen, birçok dinin kardeşçe yaşadığı bir yer olarak tanımlanır... farklılıkların zengin olduğu bir yer..."* ifadesinde dikkat çeken iki önemli nokta bulunmaktadır. Birincisi buradaki çok kültürlülüğün birçokları tarafından örnek gösterildiği; ikinci husus da 'dinlerin kardeşçe' yaşadığını ifade etmesidir. Belki burada ifade edilen özelliklerin/değerlerin bu şehirde var olmasının temel sebeplerinden birisi Muş doğumlu, 7 yıl tecrübe sahibi erkek Katılımcı (53)'nin şu ifadesinde gizlidir: *"Kültürel olarak baktığımızda zengin bir kent... sağduyulu kültüre sahip toplumların yaşadığı bir yer..."* katılımcı(53) bu sözleriyle kültürel anlamda zengin bir kent olarak burada yaşayan toplumların 'sağduyulu' bir yapıya sahip olmalarına vurgu yapmaktadır.

Mardin'deki farklı kültürlerin bu bir arada yaşama sanatına değinen katılımcıların genel düşüncelerinin yanı sıra modern zamanın etkisiyle bazı olumsuzlukların yaşandığını dile getiren katılımcılar da olmuştur. Bunlardan biri 12 yıl mesleki tecrübeye sahip, Mardin doğumlu kadın katılımcı (37), bunu şu şekilde ifade etmektedir:

Mardin kültürel açıdan çok zengin bir kent... birçok kültürü bir arada barındıran bir kent... kültürel zenginliğiyle mutluluk duyduğumuz bir şehir... fakat biraz daha globalleşmeyle birlikte insanların biraz daha bilinçlenmesi ile bazı kültürel zenginliğimiz biraz daha ayrışma nedenlerimiz oldu... ama genel olarak kültürel zenginliğini seviyoruz...

Bu ifade incelendiğinde katılımcı Mardin'deki kültürel zenginlikten mutluluk duyduğunu/duyulduğunu belirtmekle birlikte modern zamanla birlikte yaşanan 'globalleşmenin' buradaki toplumları belli bir şekilde bilinçlenmesine ve bu bilinçlenmenin olumsuz etkilerinden dolayı bazı temel 'ayrışmalara' neden olduğuna dikkat çekmektedir.

Mardin tarihi ve mistik bir kent olarak birçok medeniyete ev sahipliği yapmış bir kenttir. Burada binlerce yıl öncesinden günümüze kadar birçok insan topluluğu yaşamıştır/yaşamaktadır. Araştırmaya katılan katılımcıların önemli bir kısmı Mardin'in farklı kültürlerden oluşmasının yanı sıra bu tarihi yönüne de dikkat çekmişlerdir. Örneğin, Mardin doğumlu olup 14 yıl mesleki tecrübe sahip erkek bir katılımcı (40),

Kültürel olarak çok otantik bir kent... tarihi kadim bir kent... hem etnik açıdan hem inanç açısından çok zengin ve farklı bir şehir... bunların da çok büyük bir zenginlik olduğunu görüyorum... bu yönüyle dünyada iyi bir örnektir... ve bütün bu farklılıklara rağmen hiçbir sorunun yaşanmadığı bir yer... hoşgörüyü dayalı çok olumlu bir havanın hakim olduğu bir yer...

şeklindeki ifadesiyle Mardin'in farklı kültürleri barındıran bir kent olarak dünyada bir örnek olduğunu, hoşgörünün egemen olduğu, bunun yanı sıra 'tarihi' bir geçmişe sahip olduğunu da belirtmiştir.

Tarihi bakımdan Mardin'in önemine vurgu yapan Manisa doğumlu olup 8 yıl mesleki tecrübeye sahip başka bir erkek katılımcı (41) da yukarıdaki tanımlamaya benzer ifadeler kullanmaktadır: *"Mardin tarihi eski bir şehir olduğu için Mezopotamya medeniyeti içerisinde önemli bir yere sahip... aynı zamanda Anadolu'da kurulan ilk beyliklerden olmasından dolayı tarihi bir zenginliği vardır... yine Türkiye'deki dinlerin ve dillerin kardeşliği açısından birkaç örnekten biri..."* tanımlamasıyla Mardin'in farklılık içinde 'kardeşlik'i yaşayarak, Türkiye adına önemli bir örnek teşkil ettiğinin yanı sıra eski medeniyetlerden beri var olan bir tarihi geçmişi olduğunu vurgulamıştır. Bu tarihi geçmişinden dolayı Mardin'in birlikte yaşama kültürünü doğal olarak yaşadığını belirten; Mardin doğumlu olup 16 yıl mesleki deneyime sahip, bir erkek katılımcı (46) da: *"Sosyal bilgiler öğretmeni gözüyle bakıldığı zaman farklı bir profile sahip: Arap, Kürt, Yezid, Süryani kültürlerine sahip bir yer... bunlar etkileşim içerisinde güzel bir sulh içerisinde yaşam sürdüren bir tabloyu oluşturuyorlar... insanlar tarihten gelen*

birbirini kabullenmeyle doğal bir çevrede büyüdüklerini görüyoruz...” şeklinde açıklamasında dil, din ve etnik farklılıklarla barış içerisinde yaşandığını ve bunun geçmişten gelen ‘tarihi bir olgu’ olduğunu belirtmektedir.

Bu kentin tarihi olarak başka bir önemine değinen Mardin doğumlu, 7 yıl tecrübeye sahip bir erkek katılımcı (56) da:

burayı genel anlamıyla dinler ve diller diyarı olarak adlandırabiliriz... turabidin bölgesi olarak Süryanilerin kurduğu bir şehir... buranın Hıristiyanlık dünyası açısından en büyük önemi bu dini kabul eden ilk topluluklardan biridir Süryaniler... ayrıca daha sonra buraya yerleşen Kürtler Araplar yezidiler yaşamlarını sürdürmektedir...

tarifiyle bu kentin farklı kültürlere sahip olmasının yanı sıra; özellikle Hıristiyanlığın bir kolu olan Süryaniler açısından kutsal bir yer olduğunu da ifade etmektedir.

Şehrin kültürel yapısını sosyal bilgilerin hedefleri açısından değerlendiren, Zonguldak doğumlu olup 7 yıl tecrübeye sahip olan bir kadın Katılımcı (54) ise bu ifadeyi kullanıyor: *“Sosyal bilgiler açısından değerlendirirsek kültürel açıdan elverişli bir yer bu kent... çünkü bu dersin özünde toplumu kavramak farklı kültürlerle etkileşim içinde olmak kültürel birlikteliği bir arada tutmak canlandırmak yer alıyor... Anadolu’nun sahip olduğu kültürel özelliği açısından bu kent farklı dinler farklı diller hepsinin birlikte olduğu bir yerleşke...”* tanımlamasıyla farklılıklara ev sahipliği yapan bu kentin aynı zamanda eğitici bir tarafının da olduğunu vurgulamaktadır. Özellikle farklı kültürlerin etkileşim kurarak bir arada olabilmesi açısından iyi bir örnek olduğuna işaret etmektedir.

Dünya’nın birçok mekanıyla, şehriyle ilgili, orayı görmeden, çeşitli iletişim araçları kullanılarak bilgi sahibi olunabildiği bilinen bir gerçektir. Bu araştırmada da örnek olarak seçilen bu kentin farklı kültürleri barındırdığını, internet başta olmak üzere çeşitli araçlarla edinilecek bilgilerle pekiştirebildiği tespit edilmiştir. Örneğin bir katılımcı daha önce internet veya çevresindekilerin anlattıkları kadarıyla bu kent hakkında edinmiş olduğu bilgiyi doğrulama fırsatı edindiğine değinmiştir; Uşak doğumlu olup 2 yıl mesleki tecrübesi olan bu kadın katılımcının (33), *“Buraya gelmeden önce internette ve çevremdekilerden edindiğim bilgilerle hemen hemen aynı... farklılıkların olduğu güzel bir şehir... farklı ırkların farklı dinden insanların bir arada yaşayabildiği ender şehirlerimizden biri...”* şeklindeki ifadesi incelendiğinde bu kentle ilgili internet vb. araçlarla yayılan bilgilerin burada görev yapan katılımcılar tarafından da yaşayarak/tecrübeyeyle pekiştirildiği görülmektedir.

Mardin’in kültürel yapısıyla ilgili katılımcıların tanımlamalarına/ifadelerine bakıldığında kentin Arap, Kürt, Ermeni, Süryani, Yezidi ve Türk gruplarıyla farklı dil, din ve etnik yapıya sahip çok kültürlü yapısı ağırlıklı olarak belirtilmiştir. Bu genel görüşün yanı sıra katılımcıların gözlemleri ve deneyimlerinde farklı noktalara da vurgu yaptıkları görülebilmektedir. Bu farklı betimlemelerin çıkış noktasının yine bu kentin farklı kültürlere ev sahipliği yapmasından kaynaklandığı da araştırmada tespit edilmiştir. Katılımcıların vurgu yaptıkları betimlemeler şöyle özetlenebilir: *topluluk olarak barış içinde bir arada yaşama, hoşgörü sahibi, saygı gören/gösteren, uyum içinde kaynaşmış, sağlıklı, doğru bir anlayış; Türkiye ve dünya yüzeyinde bir mozaik, desen, model, minyatür, örnek; tarihi açıdan geçmişi olan, medeniyetlere ev sahipliği yapan zengin bir kültüre sahip olan.*

ÇOK KÜLTÜRLÜLÜK/BİRLİKTE YAŞAMA DENEYİMİNİN KÖKENLERİ VE EĞİTİMİN ROLÜ

Araştırmanın konusu olan Mardin’deki farklı dil, din ve etnik toplulukların yüzyıllar boyu süren bir arada yaşama deneyiminin genel geçer bir olgu olduğu kanıtlanmıştır. Belli bir dönem itibarıyla başlayan bu bir arada yaşama olgusu zaman zaman belli olaylardan dolayı sarsılmalar yaşamışsa da birçoklarına göre hem Türkiye’de hem Dünya’da gösterilecek iyi bir örnek olarak hâlâ varlığını sürdürmektedir. Bu bahsi geçen sarsılmaların bazen etnik bazen dini kökenli olduğu görülmüştür. Özellikle Osmanlı İmparatorluğunun dağılma dönemi ile Cumhuriyetin ilk yılları arasındaki zaman sürecinde milliyetçilik akımı başta olmak üzere emperyalist kökenli akımların etkisiyle burada dini ve

etnik temelli kargaşaların olduğu bilinmektedir. Bu bağlamda; bir arada yaşama zemini zaman zaman aşınmalara da varlığını korumaktadır.

Bu ve bunun gibi bir arada yaşama deneyimini başarabilmenin birçok sebebi vardır. Bazı toplumlar bunu siyasi irade ile aşarken kimi toplumlar ise eğitim ve pragmatist belli yaklaşımlarla sağlamaktadır. Bu faktörlerin hepsini aynı anda etkili kılarak da hedefine ulaşan toplumlar vardır. Fakat şu bir gerçek ki her toplumun buna yönelik ihtiyaçları farklı olduğundan bu konuya yaklaşımları da farklı olmaktadır. Kimi toplumlar siyasi, kimi toplumlar ekonomik, kimi toplumlar ise eğitim alanında tavizler vererek sağlamaktadır. Kimi toplumlar da bu sıraladığımız unsurların dışında başka faktörlerle de bu birliktelik ruhuna sahip olmaktadır. Örneğin, *tarihten gelen ve zaman içinde gelişen belli yakınlıkların* önemli bir faktör olarak farklı toplumların birlikte barış içinde yaşamasını mümkün kılabilir.

Buna paralel olarak bu bölümde, araştırmanın konusu olan Mardin'deki farklı kültürlerin bir arada yaşama hususunda ne derece başarılı oldukları ve bunun hangi temel unsurların sayesinde sağlandığıyla ilgili olarak öğretmen görüşlerine ilişkin bulgular sunulmaktadır. Ayrıca Sosyal Bilgiler Öğretimi ve Vatandaşlık Eğitiminin buna ne derece katkı sağladığı incelenmiştir.

Görüştüğümüz katılımcılar büyük çoğunlukla, buradaki farklı kültürlerin bir arada yaşamada iyi bir deneyim sergilediklerini ifade etmektedirler. Bununla birlikte katılımcıların, buradaki birlikte yaşamın kaynaklarıyla ilgili farklı görüş bildiklerini görmekteyiz. Katılımcı görüşleri incelendiğinde örneğin, Mardin doğumlu ve 9 yıl mesleki tecrübeye sahip erkek Katılımcı (11), buradaki birlikteliği şu şekilde tanımlamaktadır:

Çok kültürlülük derken Mardin'de... klişe bir laf olacak ama üç farklı dinin bir arada olduğu veya üç farklı etnik yapının bir arada en azından yakın tarihe kadar barış içinde huzur içinde bir çekişmenin olmadığı bir şey olarak anlıyorum...görünürde farklı kültürlerin bir arada olması barış içinde kardeşlik içinde yaşamalarıdır...diğer yerlerle kıyaslandığında çok ilerde bu konuda...

Katılımcı ifadesinde Mardin'deki farklılıklara rağmen bir birlikteliğin olduğuna vurgu yapmaktadır. Aynı zamanda Katılımcı (11), bunun temelini şu cümlelerle aktarmaktadır:

Mardin'in tamamı olmasa da çoğunluk olarak yaşamın belli kriterler belli oluşumlarla hayatını devam ettiriyor... biz buna aşiret mi deriz bir büyüğe uyma mı deriz... genelde bunların belirlediği belli bir çizgi çerçevesinde hayata sürüyor en azından belli aileler için... bu dersin az ya da çok mutlaka bir etkisi vardır fakat buradaki yaşamın buradaki ailelerin ileri gelenleri varsa aşiret değerleri çerçevesinde belirlendiğini düşünüyorum...

Katılımcı açıklamasında farklı kültürlerin birlikte bir arada olmasının kentin geleneksel yapısından kaynaklandığını belirtmektedir. Vatandaşlık eğitiminin de bir dereceye kadar etkili olduğunu dile getirirse de asıl faktörün "geleneksel köklerden" gelen bir yaşam kültürü olduğunu savunmaktadır.

Benzer şekilde, Mardin doğumlu olup 6 yıl mesleki tecrübeye sahip erkek Katılımcı (12) da kültürel gruplar arasında tam anlamıyla bir birliktelik olduğuna inanmamakla birlikte mevcut haliyle de olsa yeterli olduğuna düşünmekte ve bunun temelini şu şekilde ifade etmektedir:

...tabii yine buradaki birlikteliğin oluşmasında vatandaşlık eğitiminin rolü vardır ama okulda aldığı vatandaşlık eğitiminden daha çok ailede aldığı eğitim veya terbiye daha fazla etkilidir... burada yaşayan kültürlerin bir arada birlikte yaşamaları ailelerin büyük derecede etkisi bulunmaktadır... her ne kadar mükemmel eğitim verseniz de ailenin çocuğu farklı yönlendirmesi farklı bir hayat anlayışı kazandıracaktır...

bir önceki katılımcının görüşüne benzer bir şekilde, Katılımcı (12) buradaki toplulukların birlikte yaşama kültürünü kazanmalarında vatandaşlık eğitiminin rolüne değinse de temel faktörün ailenin sahip olduğu değerlerin olduğunu vurgulamaktadır.

Farklı kültürlerin yıllardan beri varolan belli bir birlikteliği sürdürdüklerini dile getiren bir başka kadın katılımcı (25) da İskenderun doğumlu ve 8 yıl mesleki tecrübeye sahip olarak düşüncesini bu ifadelerle özetliyor:

...evet burada böyle bir birliktelik söz konusu ama kötüleme anlamında söylemiyorum, ama sosyal bilgiler rolünün olmadığını düşünüyorum... bu birlikteliği sosyal bilgiler dersiyle değil de yıllar yüzyıllardır belki de bir arada yaşayarak kız alıp vermeye komşu olmayla esnaf-tüccar olmayla dükkanlarının yan yana olmayla ve buna hoşgörülle yaklaştıkları için bunu başarabildiler... bu daha çok tarihi bir birliktelikten geliyor... sosyal bilgilerin etkisi varsa da çok azdır bence...

Burada da yukarıdaki katılımcılara benzer bir şekilde farklı toplulukların bir arada 'hoşgörü içinde' yaşadıklarını belirten Katılımcı (25), bunun kaynağının yüzyıllardan beri topluluklar arasında oluşan etkileşim ve yakınlık sonucunda sağlandığını sözlerine eklemektedir. Buna yönelik Sosyal Bilgiler dersinde verilen vatandaşlık eğitiminin etkisinin ise az olduğu görüşünde olduğu görülmektedir. Aynı şekilde 'hoşgörünün' buradaki kültürlerin uzun yıllar boyunca bir arada yaşamaları ve birliktelik kurmalarını sağlayan bir faktör olduğunu dile getiren Batman doğumlu olup 14 yıl mesleki tecrübeye sahip bir diğer kadın Katılımcı (26) da:

buradaki toplumların bir arada bu birlikteliği oluşturmalarında daha çok tarihsel bir etken var... tarihten günümüze Mardin çok kültürlü bir yapıda yaşadığı için insanlar birbirini geçmişten kabul etmiş ve bu şekilde geldiği için buradaki kültürlerin birbiriyle bir sorunları olduğunu yıllardır görmedim... bu birlikteliği kabul etmiş zaten... sosyal bilgilerin müfredatı her ne kadar katkı sağlasa da asıl olan tarihsel geçmiştir burada...

şeklindeki ifadesinde görüldüğü gibi Sosyal Bilgiler dersinde aktarılan değerlerin bir dereceye kadar sağladığını fakat temel etkenin 'tarihsel' bir geçmişten gelen 'hoşgörü' anlayışının olduğu üzerinde durmaktadır.

Buna benzer görüşte olan katılımcılardan Şanlıurfa doğumlu ve 17 yıl mesleki tecrübeye sahip erkek katılımcı (27) ise buradaki kültürlerin bir arada yaşayabilmeyi nasıl başardıklarına örnek olabilecek bir anısını bize aktarmaktadır:

...mesela geçen gün sağ olsunlar Süryani öğrencilerim paskalya bayramında yumurta getirmişlerdi... ben kişisel olarak dindar bir insanım ama kendilerine yakın görmüşler... çünkü ben onları elimden geldiğince kırmamaya çalışıyorum dışlamamaya çalışıyorum... sonuçta onların da bir insan olduğu bu ülkenin bir vatandaşı olduğunu, onların da bu eğitim hakkından yararlanma haklarının olduğunu göze önünde bulunduruyorum...

Öğretmenin yaşadığı bu deneyime bakıldığında burada yaşayan kültürlerin birbirinin 'değerlerini' paylaştıkları, saygı duydukları ve böylelikle bir arada yaşamaya katkı sağladıkları görülmektedir. Bu birlikte yaşama anlayışında geçmişe nazaran günümüzde bir gerilemenin olduğunu da düşünen katılımcı (27), toplumun birlikteliği açısından müfredat ve ders kitaplarının yetersiz görmektedir. Buradaki birlikteliğin temel faktörünün ne olduğu ile ilgili olarak görüşlerini de şu cümlelerle ifade etmektedir:

Bizim vatandaşlık eğitiminde verdiğimiz bu değerler de aslında yetersiz bu konuda... bütünlük konusunda yetersiz... yani çimento gevşek çimento gevşek dağılabiliyor... bunu Osmanlı din ile başardı... ümmet anlayışı ile bunu başardı... rüzgar esti mi bakıyorsun o yöne bir savrulma olabiliyor... o noktada vatandaşlık eğitimiyle verdiğimiz değerlerin hepsi olmasa da bir kısmı yetersiz kalıyor... belki bunların farklı bir şekilde farklı noktalardan desteklenmesi gerekiyor...

Bu katılımcı, bir arada yaşamayı bir nevi Osmanlı'dan kalma bir miras olarak ele almakla beraber o dönemdeki 'dini öğretilerin' buna katkı sağladığını düşünmektedir. Günümüz eğitim sisteminde ise

vatandaşlık eğitiminin birlikte yaşama fikir ve becerisini sağlamadaki etkisinin yetersiz olduğunu belirtmektedir.

'Dini değerlerin' cevaz verdiği ölçüde hoşgörünün, buradaki farklı kültürlerin bir arada yaşamalarında önemli olduğunu dile getiren 9 yıl mesleki tecrübeye sahip Mardin doğumlu erkek katılımcının (34) da düşüncesi şöyle olmuştur:

...bu dersin kültürel olarak belli bir katkısı var ama bu toplumlar 10 yıl veya cumhuriyetten beri söylersek 100 yıllık bir eğitimden ziyade çok daha öncelerden tarihi bir geçmişten gelen bir birlikten geliyor...bu zaman içerisinde kız alıp verme vb yakınlıklar bu birlikteliği daha da pekiştirdiğini söyleyebilirim...inandığımız dinin de birliğe beraberliğe eşitliğe ve barışa vurgu yapmasının etkisi büyüktür...

Bu ifadeyle vatandaşlık eğitiminin belli bir katkısının olduğunu dile getiren katılımcı, bu birlikteliğin oluşmasında hem ailesel bağ ve yakınlıkların hem de dinin eşitlik ve barış gibi değerlerinin önemli rol oynadığını belirtmektedir.

Kültürlerin, tarihsel arka plandan gelen bu birlikte var olma olgusunun kentin 'demokratik' yapısından kaynaklandığını dile getiren Adana doğumlu ve 2 yıl mesleki tecrübeye sahip erkek katılımcı (28) ifadelerini bir anısıyla sürdürmektedir:

...buraya gelmeden önce bazı önyargılarla gelmiştim ama burada yaşamaya başladığım zaman diliminde –medyada ve toplumda demokrasiden bahsediyoruz demokrasi şöyledir böyledir diye- buradaki halkın demokratik olarak birbirine bakması bir arada yaşaması bir örnek şehir olarak bakıyorum... geçen mesela paskalya bayramında Midyat'ta bir ailenin evine kutlamaya gittik mükemmel bir şekilde ağırladılar bizi... bu davranışlarını diğer insanlara da sergilediklerini rahatlıkla söyleyebilirim... biz ordayken de dikkat ettiğimizde o sokakta oturan Müslümanların Süryanilerin bayramlarını kutladıklarına şahit olduk...

Katılımcının burada aktardığı deneyimine baktığımızda farklı kültürlerin bir arada yaşamada güzel bir örnek sergilediklerini, bunu hayata yansıttıklarını dile getirmektedir. Bu birlikte yaşama iradesinin bireylerin ailelerinden edindikleri eğitimle oluştuğunu vurgulayan katılımcı, vatandaşlık eğitiminin buradaki kültürlere nispeten daha az hitap etmesinden dolayı etkisinin de yeterli olmadığını ifade etmektedir. Buradaki dil, din ve etnik farklılıkların birlikte yaşama hususunda bir zenginlik sunduklarını belirten bir başka görüş de, Mardin doğumlu olup 3 yıl mesleki tecrübeye sahip erkek katılımcı (31)'dan gelmektedir. Katılımcı (31) ifadelerini özetle şu şekilde sunmaktadır:

...hoşgörü içerisinde yaşadıklarını bu toplumun bir bireyi olarak söyleyebilirim... yıllardan gelen bu insanların ciddi bir anlaşmazlık vb. yaşadıklarına şahit olmadık... bu dini açıdan olsun etnik açıdan olsun baktığımız zaman bütün grupların akrabalık bağına kadar kökleşmiş bağlar kurduklarını görüyoruz... mesela bir teyzem Türklerden, bir kız kardeşim de Araplardan biriyle evli... bu şekilde bir kaynaşma söz konusu...

Katılımcı bu ifadesinde farklı kültürel grupların kendi aralarında evlilikler aracılığıyla belli yakınlıklar kurduklarını ve böylelikle bununla, birlikte yaşamaya dayanak oluşturduklarını belirtmektedir. Aynı zamanda "vatandaşlık eğitiminin amacına baktığımızda toplumun bu yönde eğitmeyi amaçlıyor ama buradaki birlikteliğin zaman içerisinde farklı gruplardan evliliklerin yapılması evlilik komşuluk vs. gibi etmenlerin rolü daha fazladır... tarihsel gelişimin rolünün önemi daha fazladır..." cümlesinde vatandaşlık eğitiminden ziyade tarihsel süreçte kültürel grupların kendi aralarında kurdukları bağlarla günümüze kadar bir arada olma örneğini gösterdiklerini de vurgulamaktadır. Benzer şekilde, buradaki farklı kültürler arasındaki yakınlıkların evlilik, komşuluk vb. bağlarla kurulduğunu belirten Mardin doğumlu ve 7 yıl mesleki tecrübeye sahip erkek katılımcı (56) bu yakınlığa ilişkin gözlemlerini şöyle ifade etmektedir: "...Midyat'taki birlikteliğin arka planında tarihi faktör yatmaktadır... mesela kirvelik, komşuluk kültürü gibi gelenekler görenekler etkili olmuştur... mesela birbirlerine evleri uzak olmasına

rağmen komşu diye hitap ederler... bir de herkes birbirini tanıyor neredeyse...". Katılımcı dile getirdiği bu düşüncesiyle birlikte yaşamın kaynağını tarihi arka planı olan bir yakınlıklar akrabalıklar vb. olguları göstermektedir. Bunun yanı sıra bu birlikteliğin oluşmasında vatandaşlık eğitiminin buna benzer faktörlere göre daha az bir etkisinin olduğunu belirtmektedir.

Buradaki farklılıklara saygının resmi kurumlara kadar kök saldığından söz eden Mardin doğumlu 4 yıl mesleki tecrübeye sahip erkek katılımcı (52) ise açıklamasında: *"...en basitinden buradaki belediyeye gidin oradaki çalışanların Araplar Kürtler Süryanilerden oluştuğunu görebilirsiniz... aynı zamanda belediye meclisinde de aynı görüntü mevcut..."* ifadesinde bulunarak buradaki birlikte yaşama kültürünün adeta 'kurumsallaştığını' dile getirmektedir. Birbirini kabul etme duygusunun hemen hemen hayatın her alanında olduğunu gösteren bu manzaranın temelinde yatan etkeni ise, geçmiş zamandan beri birlikte yaşayan bu kültürlerin birbirine saygı duymasına bağlamaktadır. Aynı şekilde *"vatandaşlık eğitimi bölgesel farklılıkları dikkate alsaydı buradaki kültürlere etkisi daha fazla olurdu..."* diyerek, buradaki kültürlerin birlikteliğine belli bir dereceye kadar katkısının olduğunu düşünmekle birlikte vatandaşlık eğitiminin yetersiz olduğunu ifadelerine eklemektedir.

Sosyal Bilgiler dersi ve vatandaşlık eğitiminin çok kültürlü bir toplum olarak Mardin'deki kültürlerin bir arada yaşamasında fazla etkisinin olmadığını, yetersiz olduğunu ifade eden katılımcıların aksine vatandaşlık eğitiminin bu anlamda etkili ve yeterli olduğunu düşünen katılımcılar da bulunmaktadır. Birçok olaya baktığı gibi Mardin'deki mevcut duruma da iyimser gözle baktığı için birliktelik içinde yaşadıklarını ifade eden Mardin doğumlu ve 12 yıl mesleki tecrübeye sahip kadın katılımcı (37), Sosyal Bilgiler dersinin etkisini şu sözlerle belirtmektedir:

...Sosyal Bilgiler dersini bu anlamda etkisinin çok olduğunu düşünüyorum... çünkü sosyal bilgiler ders konularını hayatın içinde birebir kullanacakları bilgiler... hayatın ta kendisi... bu yüzden etkisinin olduğunu düşünüyorum... aslında sadece sosyal bilgiler dersi değil aynı zamanda bütün eğitim kurumları bu birlikteliğe kaynaşmaya bir birini tanımaya hizmet eden kurumlardır... sonuçta toplumun bütün kesimlerinden buraya gelen oluyor... müzik bile buna hizmet edebiliyor... Sosyal Bilgiler diğer yapılar öğeler gibi burada önemli rolü olan bu yapıların en özel bir parçasıdır... hele hele bu işi iyi niyetle içtenlikle yapıyorsanız bir öğretmen olarak, önemli bir rol oynuyor demektir...

Katılımcıya göre bireyin hayatının önemli bir parçasını oluşturan değerlerden oluşan Sosyal Bilgiler dersi çok kültürlü vatandaşlık değerleri açısından da etkili olmaktadır. Bu ders, bireylerin hayatında uygulayacakları temel bazı değerleri içerdiği için de katılımcı tarafından, farklı toplumların bir arada yaşamasına katkı sağlayan en önemli faktör olarak görülmektedir.

Sosyal bilgiler dersinde mevcut vatandaşlık değerlerinin farklı kültürlerin bir arada yaşamasında yeterli olduğunu dile getiren 8 yıl mesleki tecrübeye sahip olan, Manisa doğumlu erkek katılımcı (41), buna ek olarak buradaki kültürlerin birlikteliğiyle ilgili şu ifadeleri kullanmaktadır:

...tabii özellikle bu coğrafyaya gelmeden önce insan biraz tedirgin oluyor: oraya gittiğimde nasıl bir durumla karşılaşacağım diye... çünkü daha önce medyadan duyduğumuz veya siyasilerin farklı yansıtması farklı olabiliyor... ama bizzat gelip burada çalışmaya başladığımız farklı bir durumla karşılaştık: dinlerin, kültürlerin kardeşlik içinde yaşadığını görünce içimiz daha rahatladı...

Katılımcı ilk bakışta bu kentin belli kültürleri barındırmasından dolayı bazen kendisi de dâhil birçok insanda tedirginliğe sebep olabileceğini fakat mevcut ortamın buna pek fazla müsaade etmediğini; buradaki kültürlerin kardeşlik ruhu ile birlikte yaşadıklarını deneyimleriyle bunu pekiştirdiklerini dile getirmektedir.

Mardin'deki bu birlikteliğin uzun yıllardan beri sürmesinin temelinde yatan temel faktörlerden birinin buradaki farklı kültürlerin kendi aralarında kurdukları 'denge'nin olduğunu söyleyen Mardin doğumlu ve 5 yıl mesleki tecrübeye sahip erkek katılımcı (45), bu dengeyi şöyle açıklamaktadır:

Buradaki kültürlerin bir arada yaşamasının sırrı dengede saklıdır... Arabın Kürde Kürdün Araba üstünlüğü veya Süryaniler için de öyle bir üstünlük söz konusu yoktur... yardımlaşma dinlere karşı saygı vardır... bu gibi faktörler insanların bir arada olmasını sağlıyor... bayramlarda bunu daha rahat görüyoruz: birbirini kutlamaları vb...

Farklı kültürlerin birbirini eşit görererek ve birbirine eşit davranarak kültürler arasında bir denge unsuru sağladıklarını ifade eden katılımcı ayrıca bunda vatandaşlık eğitiminin de ayrı bir öneme sahip olduğu vurgusunu yapmaktadır.

Bu kentteki farklı kültürel grupların birliktelik içinde, bir arada yaşayabildiğine şahit olduğunu belirten katılımcılar olduğu gibi bu "birlikteliğin" esasında belli nedenlerden dolayı bazı sıkıntıların var olduğunu dile getiren katılımcılar da bulunmaktadır.

Mardin'deki kültürel grupların çeşitli sıkıntılara sahip olduğunu dile getiren 7 yıl mesleki tecrübeye sahip, Samsun doğumlu erkek katılımcı (57) ifadesinde bu durumu şu şekilde açıklamaktadır:

esasında buradaki birlikteliğin olduğunu kısmen diyebilirim... çünkü bazı konularda hala birbirlerini kabullenemediklerini görebilmekteyiz... özellikle Müslüman kesim ile Süryaniler arasında sanki dinden gelen bir ayrılık var ve bu bazen aşırılığa kaçabiliyor...bir alay edilme veya küçümseme durumları oluşuyor... Kürtler ile Araplar arasında biraz daha az sorun olmaktadır...

Katılımcı, birlikteliği zayıflatan temel faktörün 'dini' temelde olduğunu ifade etmektedir. Etnik anlamda ise pek bir ayrılığın yaşanmadığına değinen katılımcı mevcut vatandaşlık eğitiminin böyle bir birlikteliği sağlama adına etkili olmadığını vurgulamaktadır.

Benzer bir şekilde kültürlerin bir arada olması ilişkin belli sıkıntıların var olduğunu ifade eden bir başka katılımcı, Manisa doğumlu ve 12 yıl mesleki tecrübeye sahip kadın katılımcı (24) ise bununla ilgili deneyimlerini şu sözlerle aktarmaktadır:

...bir birliktelik var ama böyle çok fazla iç içe olduklarını kaynaştıklarını düşünmüyorum... mesela ben Manisa'da doğup büyüdüğüm için daha önce Süryani biriyle tanışmama rağmen daha hoşgörülü büyüdüğümü söyleyebilirim... ama burada iç içe yaşamalarına rağmen öğrenciler hala Süryanilerden bahsederken onları itham eden ifadeler kullanarak suçlayıcı konuşuyorlar... hala bir alışmamışlık var ve birbirlerini tam olarak benimsediklerini düşünmüyorum... ticaret hayatı dışında birbirleriyle sağlıklı bir birliktelik kurduklarına şahit olmadım... bu kopukluk bazen Kürtlerle Araplar arasında da oluyor...

bir önceki katılımcının görüşlerine yakın konuşan bu katılımcı da 'din' temelli bazı sorunların farklı kültürlerin bir arada sağlıklı yaşamalarında bir kesintiye sebep olduğunu dile getirmektedir. Zaman zaman buna benzer sorunların etnik temelli gruplar arasında da olabildiğini ifadelerine eklemektedir. Vatandaşlık eğitiminin ise buradaki kültürlerin bir arada yaşamaları için gereken değerleri kazandırmada yetersiz kaldığını vurgulamaktadır.

Buradaki farklı kültürlerin bir arada yaşadığına dair var olan algının 'turistik' amaçlı belli kesimlerin yaptığı bir reklamdandır ibaret olduğunu dile getiren Diyarbakır doğumlu ve 7 yıl mesleki tecrübeye sahip erkek katılımcı (58), düşüncesini şu şekilde dile getirmektedir:

...bence Midyat'taki çok kültürlülük daha çok turist çekmek amacıyla siyasilerin kullandığı bir söylem ama pratikte olmayan ve gerçekte halkı birbirine düşman olan çeşitli kültürler görüyorum... Arap ile Kürt ayrımı çok fazladır... 3 yıldır buradayım kesinlikle birbirlerini hiç sevmeyen insanlar görüyorum... çok kültürlülük insanları buraya çekmek için kullanılan politik bir söylemdir... Süryanilere baktığımızda biraz daha ötekileştirilmiş gibi durum söz konusu bence...

Katılımcı, görüldüğü gibi politikacıların kentteki çok kültürlü yapının uyumlu olduğunu göstererek belli amaçları için kullandıkları bir malzeme olduğunu; fakat gerçek yaşamda birlikte yaşama pratiklerinin uygulanmadığını iddia etmektedir. Etnik olsun dini olsun kültürlerin birbirine sevgi göstermediği saygı duymadıklarını dile getirmektedir. Böyle bir birlikteliğin oluşmasında vatandaşlık eğitiminin önemli rol oynayabileceği gibi, mevcut programın bunu sağlayacak yeterlikten uzak olduğunu ifade etmektedir.

Mardin’de farklı kültürlerin bir arada yaşamaları ile ilgili farklı bir görüş bildiren diğer bir katılımcı olan Siirt doğumlu ve 12 yıl mesleki tecrübeye sahip erkek Katılımcı (55) görüşünü şöyle açıklamaktadır: *“Ben biraz farklı bir açıdan bakmak istiyorum... ben bunun bu toplumlarda istem dışı olarak gelişen biraz da mecburiyetten kaynaklanan bir durumdan ibaret olduğunu görüyorum... bu kültürlerin bir arada yaşama zorunluluğundan gelen bir düşünce... beraber yaşamak mecburiyeti...”* Kendisinin de vurguladığı gibi duruma farklı bir şekilde yaklaşan katılımcı, burada var olan birlikteliğin belli bir rızadan ziyade mecburiyetten kaynaklandığını düşünmektedir. Bu birlikteliğin sağlam bir zemine oturtulması içinse vatandaşlık eğitiminin yetersiz olduğunu; gerekli iyileştirmelerle vatandaşlık eğitiminin bunu sağlayacak düzeye ulaştırılması gerektiğini vurgulamaktadır.

Araştırmaya katılan az sayıdaki katılımcının olumsuz anlamda görüş bildirmesine karşın katılımcıların büyük bir çoğunluğu Mardin’deki farklı kültürlerin barış, hoşgörü, uyum içinde bir arada yaşadığına inanmaktadır. Bunun temelinde ise tarihi geçmişten gelen, dini hoşgörü, geleneksel yaşam biçimi, akrabalık ve komşuluk ilişkileri, aile terbiyesi gibi etkenlerin yattığına işaret edilmiştir. Sosyal Bilgiler Dersi ve vatandaşlık eğitimi ise çok az katılımcı tarafından başat etken olarak gösterilmekle beraber çoğu tarafından etkisiz görülmüştür. Kentteki çok kültürlü yaşamın uyumuna dikkat çeken açıklamaların ağırlıkta olmasına rağmen buradaki çok kültürlülüğün başarılı bir olgu olmadığını inananlar da bu durumun siyasilerin, medyanın veya yerli halkın önde gelenlerinin turizm, halkı bir arada tutmaya çalışma vb. amaçlarla yaptıkları reklamlardan ibaret olduğunu belirtmektedirler. Böyle düşünenler aynı zamanda, dini gruplar arasında ayrılıkların yaşandığını; din faktörünün çok kültürlülüğe olumsuz yansımalarını söylemektedirler.

TARTIŞMA ve SONUÇ

Kültürel Yapı

Türkiye’de yaşayan kültürler, “ebru” sanatında olduğu gibi, birbiriyle kaynaşmış ve “kitre” ile birbirine bağlanmıştır. Ancak her renk ve desen de “ebru” da olduğu gibi kendi özgün yapısını korumaktadır (Cırık, 2008: 30). Bu özelliğini Osmanlı’dan kalma mirasıyla günümüze kadar taşıyabilen kentlerden biri olan Mardin ise bu anlamda sembol olmuştur (Kaya, 2007: 45). Araştırmada görüşleri incelenen öğretmenlere göre ise bu kent Süryani, Kürt, Arap başta olmak üzere birçok kültürel grubu hoşgörü ve barış içinde barındırmaktadır. Özçoşar (2008: 19), Bulaç (2010: 141), Özmen (2006: 75) başta olmak üzere birçok araştırmacı Mardin’in bu özelliğine atıf yaptığı görülmüştür. Sarı (2007: 36) da Mardin’de kültürler arasında karşılıklı saygı ve hoşgörü içinde yaşandığı söyleminin egemen bir kültür söylem olduğu ve bunun da en çok dinler arası ilişkiye atıfta bulunduğunu belirtmektedir. Böylelikle çalışmanın örneklemi oluşturan kentin çok kültürlü bu yapısıyla birlik ve uyum içinde yaşamın şifrelerini çözdüğü görülmüştür.

Birbirini dışlamadıkları zaman insanlar birbirini daha iyi tanıma imkanı bulur. Birbirini tanıma imkânı bulan toplumlar birbiri hakkında daha sağlıklı yargılar oluşturabilmektedir. Başka bir anlatımla, birbirinden mekânsal ve zihinsel alanda uzak duran gruplar oluşturdukları kalıp yargılarla birbirine karşı olumsuz yargılar edinebilir. Bu kalıp yargılar zaman içinde önyargılara ve daha öteye ayrımcılığa varabilmektedir (Suliman, Shah, Ullah ve Jamal, 2016: 13; Halawa, Ai ve Ma, 2017: 76). Mardin’de yaşayan toplumlar farklı dil, din ve ırk özelliklere sahip olmalarına rağmen sosyal ilişkilerde iç içe girmiştir. Böylelikle birbirini kabul etme (saygı) ve birbirine karşı hoşgörülü davranma sanatını bir gelenek-görenek haline getirmiştir.

Çok kültürlülük ve Birlikte Yaşama Deneyiminin Kökenleri ve Eğitimin Rolü

Mardin örneğinde olduğu gibi dünya yüzeyindeki birçok kentte de farklı kültürlerin birlikte yaşama kültürüne ulaşmaları belli nedenlere bağlanabilir. Bu durumun meydana gelmesinde tarihi süreç içinde gelişen ilişkiler ve yakınlıklar etkili olabildiği gibi kültürlerin değerler bağlamında uyumlu olması veya bireylere okulda verilen vatandaşlık eğitiminin uyum ve birlikteliği oluşturması da etkili olabilmektedir.

Araştırmanın örneklemini olarak seçilen Mardin ilimizde görev yapan katılımcıların görüşlerine bakıldığında, buradaki çok kültürlü yapının birlik ve uyum içinde devam etmesi farklı faktörlerin etkisinin olduğu öne sürülmektedir. Bu faktörler ise genel olarak geçmişten gelen hoşgörü, eşitlik, barış gibi değerlerin yanı sıra “ailesel bağlar ve yakınlıklar”, “evlilik ve komşuluk bağları”, “tarihi süreç içinde ilişkilerde kurulan dengeler” ve kısmen de olsa “okulda verilen vatandaşlık eğitimi” şeklinde ifade edilmiştir. Aynı zamanda bu faktörlerin farklı dil, din, ve etnik gruplardan oluşan toplumların bir arada yaşamasına katkı sağladığı/sağlayacağı bazı araştırmalarda da belirlenmiştir.

Bireylerin değer öncelikleri; hem dâhil oldukları toplumun bir bireyi olarak, hem de o toplumdan bağımsız bir birey olarak, yaşadıkları yer ve çevrelerindeki kültürü kabullenme şekillerinin etkisinde farklılık göstermektedir. Ancak bu farklılığın altında yatan gizli bir neden vardır ki o da toplum için değerlerin rolü ve kökeni ile ilgili tutum ve davranışlara ışık tutar (Schwartz ve Bardi, 2001: 284). Değerlerin oluşumu ve toplumdaki değerlerin öncelikleri konusunda ise kültür ve ekonomik durumlar gibi etkenler farklı şekilde etkide bulunmaktadır. Bunun yanı sıra demokratikleşme ve demokrasi kültürü de değerlerin oluşumunda dikkate alınan faktörlerdendir. Başka bir deyişle demokrasi ve değerler arasında çift yönlü bir ilişki olduğu belirlenmiştir (Dündar, 2013: 378). Burada bahsedilen demokrasi özellikle kültürel farklılıkların olduğu toplumlarda cinsiyet, kültür, etnisite gibi konuların eleştirel tartışmalarla ele alınıp değerlendirilmesi anlamına gelmektedir (Abowitz ve Harnish, 2006: 656).

Yapılan çalışmaların birçoğu incelendiğinde ise öğrencilerin demokratik ve politik vatandaşlık değerlerini kazanmasında ailede yapılan tartışmaların ve ailenin bu anlamda rol model olmasının etkili olduğu görülmüştür (Print, 2007: 341). Ailenin içinde olduğu sosyal çevrenin de bireylerin bilgi ve davranışlarına etkisinin olduğu belirtilmektedir (Blum, 1997: 10). Yapılan bir başka araştırmada da öğretmen adaylarının, aile ve medyanın demokrasiyle ilgili görüşlerini en çok etkileyen faktörler olarak belirtmeleri, alan yazındaki bu bulgularla örtüşmektedir (Sarı ve Sadık, 2011: 75). Bununla birlikte Davies, Gregory ve Riley (1999: 87) iyi-uyumlu vatandaş algısının en çok aileden kaynaklandığını ortaya koyarlarken, Mora (2008: 11) da medyanın kültürel değerlerin oluşmasındaki önemine değinmektedir.

Bazı araştırmalarda çıkan sonuca göre bireylerin algı ve tutumlarının oluşmasında birçok faktörün ağır bastığı gibi, öğrencilerin çok kültürlü algıya sahip olmasında okul başta olmak üzere medya, aile ve arkadaşlarının aracılık ettiği tespit edilmiştir (Taylor ve Hoechsmann, 2011: 233). Bir başka araştırmada da çocukların ahlaki ve sosyal değerleri sadece okulda öğrenmedikleri aynı zamanda arkadaş grupları ve yakın çevrelerinden de etkilendikleri belirtilmektedir (Kerr, 1999: 280). Kerr, Lopes, Nelson, White, Claver ve Benton (2007: 29)'nın yaptıkları benzer araştırmanın da sonuçları bu çalışmanın sonuçlarını destekler niteliktedir: bu tür değerlerin oluşmasında okulda verilen eğitimin yanı sıra okul dışı faktörlerin önemine vurgu yapmaktadır.

Dewey bu durumu farklı bir açıdan açıklamaktadır; toplumsal çevre belli amaçlara yönelen bireyin zihinsel ve duygusal faaliyetlerini düşüncelerini etkilememesine karşın eğitimin işlevlerinden biri ise bireyin toplumdan kazandığı istenmeyen davranışları istenen amaca doğru yönlendirmek olduğunu belirtmektedir. Başka bir deyişle toplumun değerleriyle okulun değerlerini uzlaştırma görevi olduğunu vurgulamaktadır (Dewey, 1996: 19). Özellikle aydınlanma çağıyla okulun böyle bir işlevinin ortaya çıktığı söylenmektedir. Bu dönemden sonra bireylerin sahip olduğu vatandaşlık değerleri ilk

başlarda aile ve yakın çevreden kazanılıyor olsa da okula başlamalarıyla birlikte bu değerlerin devletin ideolojisine göre olgunlaştığı vurgulanmaktadır (Banks, 2009: 107). Bu durum göz önünde bulundurulduğunda ailede kazanılan bazı değerlerin okuldaki kazanımlarla çelişebileceğinin de işareti sayılabilir. Yapılan bazı araştırmalar bu durumu onaylar şeklindedir. Örneğin Ersoy (2007: 21)'un okulda vatandaşlık eğitimi üzerine yaptığı bir araştırmanın sonucuna göre, ailenin okulda verilen vatandaşlık eğitimini yeterli düzeyde destekleyemediği görülmüştür. Bazı araştırmalarda da benzer şekilde, anne-baba ile gençlerin vatandaşlık anlayışı arasında az bir bağlantı olduğundan söz edilmiştir (Galston, 2003: 30). Ayrıca bazı araştırmalarda da ilköğretim öğrencilerine hoşgörü gibi toplumun ihtiyacı olan birçok değer okulda kazandırıldığı tespit edilmiştir (Çalışkan ve Sağlam, 2012: 13). Bu sonuç farklı kültürlerin ihtiyaç duyduğu değerlerin okulda kazandırılmasının zaman zaman istenen seviyede olduğunu da göstermektedir.

Yine benzer bir araştırmada vatandaşlık algısının oluşmasında, araştırmaya katılanların bazılarında göre okulun etkisinin bazılarında göre ise hem okulun hem de ailenin rolünün etkili olduğunu belirtmişlerdir (Feldmann, 2007: 9). Tabii ki araştırma sonuçlarının farklı olmasının belli nedenleri olabilmektedir. Bunların en başında her araştırmanın yapıldığı toplumun farklı olması gelmektedir. Aynı zamanda araştırmaların ölçtüğü değerler veya kavramlar farklı olabilmektedir. Çünkü bazı değerler haliyle aile ortamında veya sosyal çevrede daha uygun bir gelişme gösterirken bazıları ise okulda gelişme gösterebilmektedir.

Bu araştırmada ise öğretmenlerin çok kültürlülük ve birlikte yaşamın kökenleri ile ilgili görüşlerine göre yukarıda da değinildiği gibi daha çok *tarihi süreç içinde gelişen ve aile yapısının* ayrılmaz parçası olan *hoşgörü, barış, saygı ve eşitlik* vb. temel değerlerin buradaki kültürler tarafından içselleştirilmesi temel faktör olarak gösterilmiştir. Bununla birlikte bazı öğretmenlerin görüşlerine göre ise okulda verilen vatandaşlık eğitimiyle öğrencilerin çok kültürlü anlayışı kazandıkları belirtilmiştir. Dolayısıyla vatandaşlık eğitiminin bu anlamda etkisinin olduğu yönünde belli görüşler olsa da genel anlamda yetersiz kaldığı görülmektedir.

Araştırmanın sonucu göz önünde bulundurarak aşağıdaki öneriler sunulmuştur:

- Yerel kültürlerin kendi tarihlerini ve geçmişlerini öğrenebilecekleri bir dersin okulun uygun her hangi bir kademesinde seçmeli olarak sunulmalı;
- Okul programlarında yer alan hoşgörü, saygı, eşitlik, özgürlük, adalet gibi çokkültürlü vatandaşlık değerlerinin daha çok uygulamaya dönük tasarlanmalı ve öğrencilere pratik anlamda kazandırılmalı;
- Okul yöneticilerinin ve öğretmenlerin hizmet içi eğitim olarak görev yaptıkları yerdeki kültürleri tanımları sağlanmalı;
- Ülkemizin Mardin ilimize benzer özellik gösteren diğer birçok yerinde bunun gibi araştırmalar yaparak ihtiyaçlar daha derinlemesine ortaya çıkarılabilir.

KAYNAKÇA

Abowitz, K. ve Harnish, J. (2006). Contemporary Discourses of Citizenship. *Review of Education Research*, 76(4), pp.653-690.

Aydın, M. (2011). *Güncel Kültürde Temel Kavramlar*. İstanbul: Açılım Kitap.

Aydoğan, A. (2006). *Sunuş. Eğitim Üzerine*, İstanbul: İz Yayınları.

Banks, J. A. (2009). Human Rights, Diversity, and Citizenship Education. *The Educational Forum*, 73(2), pp.100-110.

Beane, J.A. ve Apple, M.W. (2011). *Demokratik Okullar: Güçlü Eğitimden Dersler*. Çev.: Mediha Sarı, Ankara: Dipnot Yayınları.

Blum, L. (1997). Multicultural Education As Values Education. *Harvard Project on Schooling and Children-Working Papers*, pp.1-35.

- Bulaç, A. (2010). Birarada Yaşama Tecrübesi Mardin Modeli. *Türkiye’de Birlikte Yaşama Kültürü ve Mardin Örneği Sempozyumu Kitabı*, ss.139-154. Mardin Valiliği, Mardin,
- Cırık, İ. (2008). Çok Kültürlü Eğitim ve Yansımaları. *H. Ü. Eğitim Fakültesi Dergisi (H. U. Journal Of Education)*, 34, ss.27-40.
- Cohen, L. ve Manion, L. (1998). *Research Methods in Education*. (4th edition), New York: Routledge.
- Çalışkan, H. ve Sağlam, H. (2012). Hoşgörü Eğilim Ölçeğinin Geliştirilmesi Ve İlköğretim Öğrencilerinin Hoşgörü Eğilimlerinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri Dergisi*, 12 (2) [Ek Özel Sayı], ss.1-16.
- Çeçen, A. (1996). *Kültür ve Politika*. Ankara: Gündoğan Yayınları.
- Çubukçu, A. (1991). *Kültür ve Politika*. İstanbul: Evrensel Basım Yayın.
- Davies, I., Gregory, I. ve Riley, S.C. (1999). *Good Citizenship and Educational Provision*. London: Falmer Press.
- Dewey, J. (1996). *Demokrasi ve Eğitim: Eğitim Felsefesine Giriş*. Çev.: Tahsin Yılmaz, İzmir: Ege Üniveristesi Basımevi.
- Dündar, H. (2013). Öğretmen Adaylarının Sahip Olduğu Değerler İle Demokratik Tutumları Arasındaki İlişki. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 6 (2), ss.367-381.
- Eliot, T.S. (1987). *Kültür Üzerine Düşünceler*. Çev.: Sevim Kantarcıoğlu, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Ergil, D. (2010). *Barışı Anlamak: Dilde, Hayatta, Kültürde*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Ersoy, A.F. (2007). *Sosyal Bilgiler Dersinde Öğretmenlerin Etkili Vatandaşlık Eğitimi Uygulamalarına İlişkin Görüşleri*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları.
- Fay, B. (2001). *Çağdaş Sosyal Bilimler Felsefesi: Çokkültürlü Bir Yaklaşım*, Çev.: İsmail Türkmen, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Feldmann, D. (2007). Citizenship Education: Current Perspectives From Teachers in Three States. *Educational Research Quarterly*, 30 (4), pp.3-15.
- Galston, W. (2003). Civic Education and Political Participation. *Phi Delta Kappan*, 85(1), pp.29-33.
- Halawa, A., Ai, S. & Ma, Z. (2017). Association Between Ethnicity and Dietary Behaviors in Chinese Han and Hui Nationalities. *Journal of Ethnic and Cultural Studies*, 4 (2), 65-80.
- Karasar, N. (2005). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Kaya, İ. (2007). Azınlıklar, Çokkültürlülük ve Mardin. *D. Ü. Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 9, ss.44-55.
- Kerr, D. (1999). Changing the Political Culture: The Advisory Group on Education for Citizenship and the Teaching of Democracy in Schools. *Oxford Review of Education*, 25(1/2), pp. 275-284.
- Kerr, D. , Lopes, J., Nelson, J., White, K., Cleaver, E. and Benton, T. (2007) *Vision Versus Pragmatism: Citizenship in the Secondary School Curriculum in England*. (DfES Research Report 845). London: DfES.
- Keyman, F.E. (2008). *Türkiye’de Çokkültürlü Anayasal Vatandaşlık*. Ayşe Kadioğlu (der.), Vatandaşlığın Dönüşümü, Çev. Cem Cangil, İstanbul: Metiş Yayıncılık.
- Moles, A.A. (1983). *Kültürün Toplumsal Dinamiği*, Çev.: Nuri Bilgin, İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Monetle, D.R., Sullivan, T. & De Jong, C. R. (1990). *Applied Social Research*. New York: Harcourt Broce Jovanovich, Inc.

Mora, N. (2008). Medya ve Kültürel Kimlik. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 5(1), 1-14. 01.04.2014 tarihinde <http://www.insanbilimleri.com> sitesinden alınmıştır.

Özbudun, E. (2008). *Türk Anayasa Hukuku*. Ankara: Yetkin Yayınları.

Özçoşar, İ. (2008). 19. Yüzyılda Mardin Süryanileri. İstanbul: Beyan Yayınları.

Özkul, O. (2008). *Kültür ve Küreselleşme: Kültür Sosyolojisine Giriş*. İstanbul: Açılım Kitap.

Özmen, A. (2006). *Tur Abidin Süryanileri Örneğinde Etno-Kültürel Sınırlar*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Parekh, B. (2002). *Çokkültürlülüğü Yeniden Düşünmek*. Çev.: Bilge Tanrıseven, Ankara: Phoenix Yayınevi.

Print, M. (2007). Citizenship Education and Youth Participation in Democracy. *British Journal of Educational Studies*, 55(3), pp. 325-345.

Sarı, E. (2007). *Kültür, Kimlik, Politika: Mardin'de Kültürlerarasılık*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi) Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Radyo Televizyon Sinema Anabilim Dalı, Ankara.

Sarı, M. ve Sadık, F. (2011). Öğretmen Adaylarının Demokrasi Algıları (Çukurova Üniversitesi örneği). *Uluslararası Eğitim Programları ve Öğretim Çalışmaları Dergisi*, 1(2). 67-82.

Schwartz, S.H., & Bardi, A. (2001). Value Hierarchies Across Cultures: Taking a Similarities Perspective. *Journal of Cross Cultural Psychology*, 32, 268-290.

Smith, A. (1985). Channeling in Good Citizenship, *Social Studies*, 76 (1), 28-31.

Suliman, M., Shah, M., Ullah A. ve Jamal, H. (2016). Ethnicity Based Social Exclusion of Nomads in Khyber District Malakand, Pakhtunkhwa-Pakistan. *Journal of Ethnic and Cultural Studies*, 3 (1), 11-19.

Taylor, L. & Hoehsmann, M. (2011). Beyond Intellectual Insularity: Multicultural Literacy as a Measure of Respect. *Canadian Journal of Education* 34(2), pp.219-238.

Taylor, C. (2010). *Çokkültürcülük: Tanınma Politikası*. Çev.: Yurdanur Salman, Amy Gutman (Hazırlayan), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Touraine, A. (1997). *Demokrasi Nedir?* Çev.: Olcay Kunal, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Tozlu, N. (1997). *Eğitim Felsefesi*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

Varış, F. (1981). *Eğitim Bilimine Giriş*. Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları.